

Иманова А. Қ., Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, шетел тілдері факультеті, топ: МИЯ -51, магистрант
(Ғылыми жетекші — п.з.к., профессор Копжасарова У. И.)

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН ШЕТ ТІЛІНДЕ АУЫЗША СӨЙЛЕУГЕ ОҚЫТУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Оқу іс-әрекетінің негіздері оқытудың алғашқы жылдарында дәл белгіленеді. Оқу іс - әрекеті, бір жағынан, балалардың жас ерекшеліктерін ескере отырып құрылуы керек, екінші жағынан, оларды кейінгі даму үшін қажетті білім көлемімен қамтамасыз етуі керек. Тәжірибе мен іс-әрекеттен алынған сабақтар: тұжырымдама кезінен бастап балалар қоршаған ортаны зерттеуге деген терең ықыласқа ие. Біз мұны кішкентай балалардың заттарды қалай зерттеп, тәжірибе жасағысы келетінін, пернелерді, қосқыштарды және т. б. басқысы келетінін көре аламыз.

Бастапқы деңгейде тілді меңгеру процесінде ең үлкен күш-тыңдау шеберлігі. Балалар тыңдау қабілетінің арқасында әр тілді түсінуді үйренеді. Тілді үйрену тұпсана деңгейінде болмайды, сондықтан олар автоматты түрде жаза және оқи алмайды. Тіл үйренудің басында олар құлақтарымен әртүрлі дыбыстарды естиді. Дәл осы орган балалар сөйлесуді үйренетін негізгі құралға айналады. Олар тілді қайта-қайта естиді, түсінеді, баяу қайталай бастайды және осы баланың айналасындағы ересектер айтқан сөздерге еліктей бастайды. Құрылыс кезеңінде етістіктер сөз формасының стандартына сәйкес келеді, онда олар тіпті бүкіл сөйлемдерді де түсіне алады [1, 142].

Тыңдалым - бұл қарым-қатынас процесінде хабарламаларды дәл қабылдау және енгізу мүмкіндігі. Біздің мұғалім ретіндегі жұмысымызда қолданатын құралдар, жас оқушыларымызға, сондай-ақ олар оқуға дайындалып жатқан контексте қол жетімді болуы. Кіші мектеп оқушыларын тыңдау өте қиын болуы мүмкін. Осылайша, кіші жастағы оқушылардың тілді меңгеру мүмкіндігін оңтайландыру үшін осы цикл туралы алаңдамайтындығына көз жеткіземіз.

Ағылшын тілін шет тілі ретінде үйренуге деген қажеттілік артып, ағылшын тілі халықаралық тілге айналды. Ағылшын тілі әлемдік экономикаға тиімді кіру қажеттілігі ретінде қарастырылады және қазіргі уақытта мемлекеттік саясаттың басты мақсаттарының бірі болып табылады. Демек, қазіргі жаһандық ортада ағылшын тілінде сөйлеу қабілеті өмірдің маңызды дағдыларының бірі болып саналады. Бұл үрдіс бүкіл әлемдегі білім беру құрылымдарының жақсаруына, сондай-ақ ағылшын тілін шет тілі ретінде оқытудағы жаңа қиындықтар туғызуда. Шет тілін оқыту саласындағы кейбір заманауи әзірлемелер ағылшын тілін үйренушілердің өсіп келе жатқан жасымен және олардың ХХІ ғасырда қажет болатын қарым-қатынас дағдыларына қажеттілігімен байланысты.

Зерттеулер көрсеткендей, тіл үйренушілерге, әсіресе жастарға жиі қажет:

- Тілдік шаблондар тыңдау, жазу және өзектілік;
- Өрнектер мен сөз тіркестерін айтудың бірнеше әдісі;
- Өнімнің жылдамдығы мен дәлдігін арттыру үшін рейтингтер.

Ағылшын тілін ерте жастан үйренетін төменгі сынып оқушылары үшін сөйлеу және тыңдау дағдыларын дамыту қажет, өйткені олар ағылшын тілін шет тілі ретінде үйренуде үлкен маңызға ие. Мұғалімдер бастауыш сынып оқушыларын оқытуда белгілі бір дағдылары, ұмтылыстары мен сүйікті оқыту әдістері бар екенін айтады. Мұғалім максималды әртүрлілікті қамтамасыз ету үшін өз стратегияларын бейімдеуі керек.

"Тыңдау және қайталау" сабақтары өте жағымды және бастауыш сынып буынына тілді тыңдауға мүмкіндік береді: тондар, шу, рифма және интонация. Бұл студенттерге ым-ишаралармен, нысандармен немесе фигуралармен үйлескенде сөздер мен олардың мағыналары арасында байланыс орнатуға мүмкіндік береді [2, 114-115].

Жаттығу - бұл айтылымды үйретудің негізгі және өте сәтті әдісі. Қарапайым түрде студенттер үлгіні жасау кезінде мақсатты құрайтын терминдерді немесе конструкцияларды қайталауға қызығушылық танытады.

Музыка - бастауыш сынып оқушылары арасында ағылшын тілін үйренудің ең тиімді әдістерінің бірі. Әндер айтылымды жақсартады, ал балалар тыңдауда қиындық көрмейді.

Әңгімелеу - бұл бастауыш сынып буынының тыңдау және қарым-қатынас жасау қабілетін дамытудың тағы бір сәтті тәсілі. Барлық жастағы балалар мұғалімнің жетекшілігімен сабақ оқығысы келеді, сондықтан нұсқаушылар оларды тыңдауға көп уақыт бөлетіні белгілі.

Ойын барлық жеңілдігі үшін маңызды мәселе екенін есте ұстаған жөн. Егер ойындар сабаққа тек көңілді, демалу түрі ретінде енгізілсе, онда студенттер мен мұғалімнің өзі үшін жеңіс шамалы. Әрине, ойынның мұндай функциясы бар, бірақ ол екінші дәрежелі. Мұғалім осы немесе басқа әрекеттің қандай дидактикалық әрекетке әкелетіні туралы жақсы біледі. Шет тіліндегі сабақ барысында ойын тек сыйымды ыдыс, мысал болып табылады және оның негізгі мақсаты-оқыту, атап айтқанда сөйлеу мінез-құлқының бірнеше қарым-қатынас құралы ретінде игеру тәсілі.

Шет тілі сабағында ойынды қолданудың алты негізгі мақсаты бар:

- 1) қажетті қабілеттер мен психикалық функцияларды дамыту;
- 2) белгілі бір сөйлеу дағдыларын дамыту;
- 3) белгілі бір дағдыларды қалыптастыру;
- 4) қарым-қатынас дағдыларын дамыту;
- 5) мәдени фактілерді білу;
- 6) сөйлеу материалын еріксіз есте сақтау.

Дәстүрлі тыңдау сабағы үш кезеңнен тұрады: алдын-ала тыңдау, тыңдау кезінде және тыңдаудан кейін кезеңдері. Осы кезеңдердің әрқайсысының белгілі бір мақсаттары бар. Алдын - ала тыңдау кезеңінде мұғалім бес негізгі әрекетті орындайды, олардың әрқайсысы оқушылардың тыңдалған материалды түсінуін жақсартуға бағытталған. Бұл міндеттер келесідей:

- a) сюжеттермен және кейіпкерлермен танысу
- b) тақырыпқа байланысты маңызды деректерді алу үшін жас оқушылардың интенсификациясы
- c) оқушыларды болжау ойынына қосу
- d) сөздік қорын қайталау немесе алдын ала дайындау
- e) тексеру немесе алдын ала құрылымдарды дайындау.

Мұнда ауызша нұсқауларға қатысты бірнеше кеңестер мен идеялардың қысқаша мазмұны берілген:

- Ауызша сөйлеуді дамыту сабақтарын таңдағанда, жас оқушылардың психологиялық-педагогикалық ерекшеліктері әрқашан ескеріледі. Өйткені, бұл олардың одан әрі дамуына ықпал ететін алғашқы қадамы.

- Сабақ жоспарларын алдын-ала құрып, сабақ барысында мүмкін болатын мәселелерді алдын-ала болжау керек.

- Ауызша өндірістік қызмет "қарқынды оқытуда қолданылатыннан гөрі төмен тілге" негізделуі керек. Оқушылар тапсырманы тиімді орындау үшін қажетті лексика мен ұғымдарды түсініп, қолдана алатындығын назардан тыс қалдырмау керек.

- Егер сабақта жазбаша материалдарды пайдалану керек болса, олардың әлі де кішкентай екенін есте сақтау қажет, сондықтан бастауыш сынып оқушылары үшін мәтін қиын болмауы керек. Кейде түсініктемелер мен мысалдар керек болуы мүмкін.

- Жоғарыда айтылғандай, олар әлі де кішкентай, сондықтан топтық немесе жұптық жұмысты жоспарлау кезінде шулы атмосфераны қаншалықты тез жоюға болатындығын алдын-ала жоспарлау керек, сондықтан сабақ барысында олар бір-біріне тақырыпты түсінуге кедергі жасамайды.

- Брифинг алдын-ала жоспарлағып, бастауыш сынып оқушыларына қандай форматта сабақ өткізілуі керек екенін болжау. Барлығы сөзбе-сөз түсіндірілмей, оларға ойлануға уақыт беру қажет.

- Жаттығу кезінде шекті уақыт қою. Балалар тапсырмаларды мұқият және ептілікпен орындайды, тәртіпке үйренеді.

- Сөйлеу қабілетін жақсарту үшін жаттығулар кезінде белсенділікті мұқият қадағалау керек, өйткені балаларға көмек пен кері байланыс қажет.

Халықаралық тілде оқытатын бастауыш сыныптардың оқу бағдарламасына сәйкес, бастауыш мектепті бітіруге қарай оқушылар:

- шет тілінің дыбыстарын, сөйлемдерді, сөз тіркестерін дұрыс айту және ажырату;
- сөйлемдердің негізгі формаларының интонациясын зерттеу;
- бастауыш мектеп үшін таңдалған тақырыптарда жылдам сөйлеу, балалар фольклорының танымал поэтикалық шығармаларын жатқа айту;
- көрнекі ұсыну және тілдік болжау көмегімен автордың, оқушылардың дауысын, жеңілдетілген құжаттардың негізгі мазмұның есту арқылы түсіну;

- диалогтық әңгімеге белсенді қатысу: сыпайы диалогтар және қарапайым екі жақты диалогтар жүргізу-осы сөйлеудегі күнделікті қарым-қатынас жағдайында сұрақ қою;

- өзі туралы, отбасы мүшелері, серіктестері, білім, орын және т.б. туралы айту, сонымен бірге алған білімдеріне немесе сөйлеу тақырыбына өз реакциясын айту.

Шет тілдерін тыңдау мен сөйлеуді оқытуда ұсынылған әдістер мен іс-шаралардың тиімділік дәрежесін тексеру үшін эксперимент қажет болды.

Эксперимент гипотезасы - оқушылардың жас ерекшеліктерін ескере отырып, шет тілінде тыңдау және сөйлеу дағдыларын жетілдіретін стратегиялар мен жаттығуларды қолдану оқушылардың тілді меңгеру деңгейін арттырады.

Гипотезаны растау үшін, ең алдымен, бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу және есту қабілетінің дәрежесін тексеру қажет болды. Ол үшін деректерді жинауға арналған үш құрал қолданылды, атап айтқанда:

- Шет тілдері оқытушылары арасында сауалнама;

- Жас оқушылар арасында сауалнама;

- Сыныпта бақылау және тестілеу.

- Бастауыш сынып оқушыларының мінез-құлық ерекшеліктері анықталды. Әр адам өз жылдамдығымен дамитын болса да, кейбір типтік белгілерді ажыратуға болады:

- Физикалық даму: кинестетикалық еңбек түрлеріне бейімділік

- Әлеуметтік және эмоционалды даму: теру жиілігі, қауымдастық функциясы, қосылу мүмкіндігі

- Психолінгвистикалық даму: олар еститін дыбыстарға еліктеу және ересектердің айтқанын көшіру

- Танымдық даму: қалыпты қызығушылық, зейін және өте қысқа назар.

Оқушыларды сабаққа қатысуға, тыңдау және сөйлеу дағдыларын жақсарту үшін жаттығулар жасауға ынталандыру үшін сабақ барысында жүзеге асырылатын бірнеше идеялар ұсынылды. Оқушыларға шынымен көмектесетін және шабыттандыратын әртүрлі әдістерді қолдана отырып, олар жаңа және көңілді тәсілдерді үйренеді. Көрнекі суреттер, күлкілі және ерекше заттар, дене қимылдары сыныптағы тыңдау және сөйлеу жаттығуларын толықтырады. Оның мақсаты - студенттерге қызықты тақырыптарды тыңдауға және сөйлеуге мүмкіндік беру арқылы ойды ағылшын тілінде жеткізу.

Бастауыш сынып буыны:

- өз ана тілін үйренгендей, нағыз ағылшын тілін тыңдау арқылы үйрену;

- іс-әрекет арқылы үйрену, ойын арқылы жаңа сөздерді табиғи жолмен меңгерту;

- тондар бойынша жаттықтыру, сөзбен және сөйлеммен ойнау, әнмен әрекеттесу;

- олар көңіл көтеруді ұнатады және шет тілін үйрену туралы білудің қажеті жоқ;

- әдетте, олар оқи және жаза алмайды, сондықтан әңгімелесу және ойын арқылы жаңа сөздерді үйрену керек;

- олар грамматикалық ережелерді қалай сақтау керектігін білмейді, олар өздерінің грамматикасын құру үшін көптеген ағылшын тілін, терминдер мен сөз тіркестерін үйренуі керек.

Сондықтан музыканы, ойындарды (мысалы, "Total Physical Response"), пьесалар/сандық әңгімелер, өлеңдер, рифмалар, рөлдік ойындар – әртүрлі стратегиялар мен жаттығулар (тыңдаңыз және орындаңыз, тыңдаңыз/сипаттаңыз және сурет салыңыз, бет-әлпет, сауалнамалар, болжамдар және т.б.) қолдану шет тілін түсіну дәрежесін ғана емес, сонымен қатар оқушыларға үлкен кері байланыс беріп, әртүрлі пәнаралық іс-әрекеттерге қол жеткізе отырып, шет тілін үйренудегі қызығушылықты арттырады [3, 5-6].

Зерттеу жалпы білім беретін мектептердегі жағдайды зерделеу және ұсынылған тәсілдердің орындылығын тәжірибе түрінде тексеру мақсатында жүргізілді. Жоғарыда сипатталғандай, деректер сауалнамалар, сыныптағы бақылаулар және тестілеу арқылы алынды. Бастапқыда зерттеу толығымен сәтті болмады. Бақылау және зерттеу топтары түпнұсқаға жақын нәтиже көрсетті. Зерттеу топтарында біз шетел тілін оқытудың әртүрлі әдістерін қолдандық, зерттеу топтағы оқушылар ағылшын тілін айтарлықтай төмен деңгейде бастағанымен, тыңдау және сөйлеу дағдыларын дамытып, бақылау тобынан басым түсті. Тілді үйрену кезінде бастауыш сынып оқушыларының жас ерекшеліктерін және басқа психолінгвистикалық ерекшеліктерін ескере отырып, олардың алғашқы тыңдау және сөйлеу дағдыларын жетілдіргені тиімдірек және жетістікке жетер еді. Осылайша зерттеуге қойылған мақсаттарға қол жетілді.

Зерттелген мазмұн мен шынайы зерттеулер негізінде мектеп мұғалімдеріне сөйлеу және тыңдау дағдыларын ерте оқытуда шын мәнінде пайдалы болатын сабақтар мен дидактикалық нұсқаулықтарды дайындау бойынша бірнеше ұсыныстар жасалды.

Әдебиеттер:

1. Баржела-Чиापпини Ф. Искерлік дискурс бойынша нұсқаулық. — Эдинбург, Шотландия: Эдинбург университетінің баспасы, 2009. -142б.
2. Кристалл, Д. Ағылшын тілі жаһандық тіл ретінде. Кембридж: Кембридж университетінің баспасы, 1997. – 114-115б.
3. Сулейменова Э. Д., Шаймерденова Н. Ж., Аганова Д. Х. Қазақстан халықтарының тілдері. Әлеуметтік лингвистикалық анықтамалық. — Астана: Арман - ПВ. 2007. – 5-6б.

Қайырбекова Г.М., Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, педагогика факультеті, ДФ – 43 тобы, студент
(Ғылыми жетекшісі –п.ғ.м.,аға оқытушы Арбабаева А.Т.)

ЦЕРЕБРАЛДЫ САЛ АУРУЫ БАР БАЛАЛАРДЫҢ ҰСАҚ МОТОРИКАСЫН ДАМУЫ

Ұлы ұстаз Василий Александрович Сухомлинский "балалардың қабілеттері мен таланттарының бастауы олардың саусақтарының ұшында" деп жазды. Көп сенімділік қозғалысы балалар қолдар, соғұрлым жұқа өзара іс-қимыл қолды құралы еңбек, қиын, қозғалыс, жарқын шығармашылық стихия, балалардың ақыл-ой. Баланың қолында шеберлік неғұрлым көп болса, бала ақылды болады...".

Ерекше білімді қажет ететін балаларда ұсақ моториканы дамыту мәселесінің өзектілігі бүгінгі күні айқын және мектепке дейінгі білім берудің көптеген заманауи тұжырымдамалары саусақ ойындарының баланың сөйлеу және ақыл-ой дамуына таптырмас әсерін мойындайтындығында.

Менің тақырыбымды таңдау кездейсоқ емес және бірқатар себептерге байланысты.

Тірек-қимыл аппараты бұзылған балалар бірнеше ондаған жылдар бойы арнайы мұғалімдердің, психологтардың, логопедтердің, клиниктердің назарында болды. Білім беру жүйесінде осы балаларды бұзылыстардың ерекшелігін ескере отырып, тәрбиелеу, оқыту және оңалту үшін арнайы мектепке дейінгі және мектеп мекемелерінің желісі құрылды.

Соңғы жылдары елімізде мүмкіндігі шектеулі балалар санының артуы байқалуда, оның ішінде, балалардың церебральды сал ауруы соңғы жылдары ең кең таралған аурулардың бірі болып отыр. Балалардың церебральды сал ауруы шала дамудың немесе онтогенезде мидың зақымдануынан пайда болады. Мұнда мидың "жас" алаптары – үлкен жартышар терең зардап шегеді. Ол ерікті әрекеттерді, сөйлеуді және басқа да қызметтерді реттеп отырады. Церебральды сал ауруы әр түрлі қимыл-қозғалыс, психикалық және сөйлеудің бұзылыстарынан көрініс береді.

Олай болса, церебральды сал ауруы салдарынан адам өмірі үшін ең маңызды деген, яғни қимыл-қозғалыс, психика, сөйлеу қызметтері зардап шегеді. Нәтижесінде практикалық әрекеттердің бағыты қалыптаспайды және бұл баланың психикалық дамуына әсер етеді. Сондықтан, алғашқы сәттерден бастап танымдық белсенділік пен шығармашылықты қалыптастыру үшін қолайлы жағдайлар жасау қажет [5].

Мамандар қолдар мен саусақтардың қатысуымен өтетін ойындар дене мен ақыл-ойды үйлесімді байланыстырады, физиологтар қолдың тілдің дамуымен байланысын растайды. Әр түрлі елдердің зерттеушілері балалардың сөйлеу тілінің даму деңгейі саусақтардың нәзік қозғалыстарының қалыптасу деңгейіне тікелей байланысты екенін анықтады және тәжірибе растады. Сондықтан саусақтар мен қолдардың қимылдарын жаттықтыру баланың сөйлеу дамуын ынталандыратын, артикуляциялық қозғалыстарды жақсартуға, қолдарды жазуға дайындауға және, ең бастысы, ми қыртысының жұмысын жақсартатын, баланың ойлауының дамуын ынталандыратын күшті құрал болып табылады.

Қолдың бұлшық еттерін дамыту жөніндегі жұмысты бастау ерте жастан бастап қажет.

Саусақ пен қолдың қимылын дамыту бойынша жұмыс жүйелі түрде күн сайын 2-5 минут ішінде жүргізілуі керек. Алғашында балалар көптеген жаттығуларды орындауда қиналады.